

III. Mülki hüquq və vəzifələr, onların müdafiəsi (2-ci fəsil)

3.1. Fəslin adının dəyişdirilməsi

3.1.1. MM-in 2-ci fəslinin adı “**Mülki hüquq və vəzifələr, onların müdafiəsi**” kimi müəyyənləşdirilib. Bu kontekstdə həmçinin “**vəzifələrin müdafiəsi**” də nəzərdə tutulub, halbuki vəzifələrin müdafiəsi mümkün deyil.

Müvafiq uyğunsuzluğun aradan qaldırılması məqsədilə fəslin adının “**Mülki hüquqlar və vəzifələr. Mülki hüquqların həyata keçirilməsi və müdafiəsi**” məzmununda verilməsi məqsədəuyğundur.

3.2. Maddə 14. Mülki hüquqların və vəzifələrin əmələ gəlməsi

3.2.1. Normayaratma texnikasının tələblərinə uyğunlaşdırmaq məqsədilə 14.2.1-14.2.8-ci maddələrin sonundakı **nöqtə** işarəsinin **nöqtəli vergül** işarəsi ilə əvəzlənməsi təmin edilməlidir.

3.2.2. Konsepsiyanın **1.2-ci** bəndi nəzərə alınmaqla, 14.2.2-ci maddədə nəzərdə tutulan “**yerli özünüidare orqanlarının**” ifadəsinin “**bələdiyyələrin**” sözü ilə əvəzlənməsi məqsədəuyğundur.

3.2.3. Bundan başqa, 14.2.8-ci və 14.2.9-cu maddələrin hər ikisinin 14.2.1-14.2.7-ci maddələrdə əhatə olunmayan digər əsasları bildirmək məqsədi daşdığı üçün onların ayrı-ayrılıqda qeyd edilməsinə zərurət olmadığını nəzərə almaqla, müvafiq maddələrin birləşdirilərək “**Qanunvericiliyin mülki hüquq nəticələrinin baş verməsi ilə bağladığı digər hərəkət və hadisələr.**” şəklində verilməsi məqsədəuyğun hesab edilir.

3.2.4. Həmçinin **14.3-cü maddənin MM-dən çıxarılması** təklif edilir. Hesab edilir ki, ayrı-ayrı əmlak hüquqlarının dövlət qeydiyyatına alındığı andan yaranması ilə bağlı qaydalar müvafiq hüquqlarla bağlı MM-in aidiyyəti maddələrində (məsələn, maddə 281.1, 146.2) və müvafiq qanunlarda öz əksini tapdığından belə bir ümumi tələbin MM-də verilməsinə ehtiyac yoxdur.

3.3. Maddə 15. Mülki hüquqların həyata keçirilməsi

3.3.1. Mülki hüquqlardan imtina (*waiver of rights*) institutunun mümkünlüyü və tətbiqi ilə bağlı aydın tənzimləmənin təmin edilməsi məqsədilə MM-ə aşağıdakı redaksiyada yeni 15.3-cü maddənin daxil edilməsi məqsədəuyğun hesab edilir:

“15.3. Mülki hüquq subyektləri onlara mənsub mülki hüquqlardan imtina edə bilirlər, bu şərtlə ki, belə imtina müvafiq hüquqların mahiyyətinə və ya qanuna, o cümlədən ədalət, vicdanlılıq və əxlaq tələblərinə zidd olmasın. Hüquqdan imtina onun predmeti olan konkret hüquq göstəriləklə aşkar və aydın şəkildə ifadə edilməlidir.”

3.3.2. Qeyd edilməlidir ki, müqavilə münasibətlərində bir sıra hallarda tərəflərin öz mülki hüquqlarından imtina etməsinə, o cümlədən neqativ öhdəliklər (məsələn, kredit üzrə öhdəlik icra edilənədək girov müqaviləsinin bağlanmaması və ya üçüncü şəxslərlə zəminlik müqaviləsinin bağlanmaması və s.) barədə müqavilə bağlamasına zərurət yarana bilər. Müqavilə azadlığı və tərəflərin iradə sərbəstliyi prinsiplərindən irəli gələrək,

habelə MM-in 385-ci maddəsindəki öhdəlik anlayışının tərifindən göründüyü kimi, belə neqativ öhdəliklərlə bağlı müqavilə bağlanması (ayrı-ayrı hüquqlardan imtina edilməsi) mümkündür. Bununla belə, təcrübədə MM-in 15.2-ci və 31.3-cü maddələrinin işığında hüquqdan imtinanın mümkün olmamasına dair yanaşmalara da rast gəlinir. Hesab edirik ki, bu cür yanaşma əsaslı deyildir. Belə ki, mülki hüquqlardan imtina imkanının tam qadağan edilməsi mülki hüquq subyektlərinin iradə sərbəstliyi prinsipi ilə açıq-aşkar ziddiyyət təşkil edir. Həmçinin mülki hüquqlardan imtinanın tam qadağan olunmasına inkişaf etmiş xarici ölkələrin qanunvericiliyində də rast gəlinir. Eyni zamanda ölkəmizdə formalaşmış hüquq tətbiqetmə praktikasında da ayrı-ayrı mülki hüquqlardan imtina edilməsi ilə bağlı müqavilələr geniş yayılmışdır.

- 3.3.3. Nəzərə alınmalıdır ki, hüquqlardan imtina **abstrakt** və ya **ümumi imtina şəklində ola bilməz**, məsələn, hansısa növ müqavilələrin ümumiyyətlə bağlanmasından imtina etmək MM-in 31.3-cü maddəsinin tələbinə görə fiziki şəxslər üçün mümkünsüzdür (hüquqi şəxslər üçün belə məhdudiyət yalnız onların nizamnaməsi ilə nəzərdə tutulduğu hallarda mümkündür).

3.4. Maddə 16. Mülki hüquqların həyata keçirilməsinin məhdudlaşdırılması

Maddənin yeni redaksiyası

- 3.4.1. Qeyd edilməlidir ki, hüquqdan sui-istifadənin qadağan edilməsi ilə bağlı qaydalar 16-cı maddə ilə yanaşı, 560-cı maddədə də təsbit edilmişdir. 560-cı maddənin MM-də yerinin ("Öhdəlik hüququnun ümumi hissəsi" adlanan bölmənin daxilində) **uğursuz** olması səbəbindən, habelə MM-də hüquqdan sui-istifadə ilə bağlı məsələnin iki ayrı yerdə tənzimlənməsi və lüzumsuz təkrarlanmasının aradan qaldırılması məqsədilə 560-cı maddənin ləğv edilməsi, onun məzmununa daxil olan qaydaların isə təkmilləşdirilməklə 16-cı maddəyə daxil edilməsi məqsədəuyğun hesab edilir. Bununla əlqədar həmçinin 16-cı maddənin adının da onun yeni məzmununa uyğunlaşdırılması təmin edilməlidir.
- 3.4.2. Göstərilənlərə uyğun olaraq 16-cı maddənin aşağıdakı redaksiyada verilməsi təklif edilir:

"Maddə 16. Mülki hüquqlardan sui-istifadənin qadağan edilməsi

16.1. Mülki hüquqlardan sui-istifadə əsasında həyata keçirilən razılaşmalar və hərəkətlər, **o cümlədən tələblər və qərarlar** etibarsızdır.

16.2. Mülki hüquqlardan sui-istifadə aşağıdakılardır:

16.2.1. hüquqdan yalnız başqalarına zərər vurmaq məqsədi ilə istifadə edilməsi;

16.2.2. hüquqdan onun məqsədlərinə (təyinatına) zidd olaraq istifadə edilməsi;

16.2.3. şəxsin öz vəzifələrini kobudcasına pozmasına baxmayaraq hüquqlarını həyata keçirməsi;

16.2.4. müdafiə edilməli olan şəxsi mənafeyi təşkil etməyən hüququn həyata keçirilməsi;

16.2.5. digər tərəfin ağlabatan olaraq güvəndiyi əvvəlki rəftara zidd hüququn həyata keçirilməsi;

16.2.6. bazarda hökmran mövqedən və ya nisbətən yüksək bazar gücündən sui-istifadə, habelə rəqabətin məhdudlaşdırılması məqsədilə edilən və ya haqsız rəqabətə səbəb olan razılaşma və hərəkətlər;

16.2.7. pozuntunun xarakterinə və nəticələrinə açıq-aşkar qeyri-mütənasib olan hüquqdan istifadə edilməsi;

16.2.8. mülki hüquqlardan digər formada açıq-aşkar vicdansız istifadə edilməsi.”

- 3.4.3. Təklif edilən 16.1-ci maddədə mülki hüquqlardan sui-istifadə edilməsinin nəticəsi ilə bağlı müddə (hazırkı redaksiyadakı 560.2-ci maddənin ikinci hissəsi) öz əksini tapmışdır. 560.2-ci maddənin birinci hissəsi “vicdanlılıq prinsipi” ilə bağlı yeni maddədə verildiyindən bu maddədə təkrarlanmaya yol verməmək üçün daxil edilməmişdir.
- 3.4.4. Təklif edilən 16.2-ci maddədə isə hazırda ayrı-ayrı maddələrdə (16-cı maddədə, 560.1-ci maddənin ikinci cümləsində və 560.3-cü maddədə) pərakəndə qaydada təsbit edilən hüquqdan sui-istifadə formaları birləşdirilmiş və onların qeyri-məhdud siyahısı göstərilmişdir.
- 3.4.5. Təklif edilən 16.2.1-ci maddədə hüquqdan sui-istifadənin klassik forması olan və bir çox ölkələrin qanunvericiliyində¹ və məhkəmə təcrübəsində² öz əksini tapmış **“şikana”**nın (*chicanery*) qadağan edilməsi ilə bağlı qayda təsbit edilmişdir. Bu norma hazırkı redaksiyadakı 16-cı maddədə və 560.1-ci maddənin ikinci cümləsində də təsbit edilmişdir.
- 3.4.6. Təklif edilən 16.2.2-ci maddədə qeyd olunan hüquqdan sui-istifadə halı MM-in hazırkı redaksiyasının 560.3.1-ci maddəsində təsbit edilən hüquqdan sui-istifadə formasının təkmilləşdirilmiş redaksiyasıdır.

İlk növbədə qeyd edilməlidir ki, mülki hüquqların qanunvericilik imkan verdiyi təqdirdə əldə edilə bilindi, qanunvericilik imkan vermədiyi təqdirdə isə əldə edilə bilinmədiyi nəzərə alınaraq, MM-in 560.3.1-ci maddəsində *“qeyri-qanuni əldə edilmiş hüquqlar”* ifadəsi doğru hesab olunur. Eyni zamanda *“müqavilənin ziddinə olaraq əldə edilmiş hüquqlar”* ifadəsi də uğurlu deyildir. Belə ki, müqavilənin ziddinə hərəkət etməklə əldə edilən hüquqların istifadə olunması həmişə hüquqdan sui-istifadəni təşkil etmir.

Bununla belə nəzərə alınmalıdır ki, mülki hüquqlar təyinatlarına (qanunvericinin və ya tərəflərin müvafiq hüququ təsbit etməklə nail olmağa çalışdıqları məqsədə) uyğun olaraq həyata keçirilməlidir. Beynəlxalq təcrübədə mülki hüquqlardan onların nəzərdə tutulan məqsədləri (təyinatı) xaricində istifadə olunması hüquqdan sui-istifadə halı kimi təsbit edilir.³ Məsələn, Alman mülki hüququnda təminatın verilmə məqsədi aradan qalxdıqdan sonra girov hüququnun istifadə edilməsi hüquqdan sui-istifadə hesab edilir.⁴

Göstərilənlər nəzərə alınmaqla, MM-in hazırkı redaksiyasının 560.3.1-ci maddəsində təsbit edilən hüquqdan sui-istifadə formasının **“hüquqdan onun məqsədlərinə (təyinatına) zidd olaraq istifadə edilməsi”** şəklində verilməsi təklif olunur.

- 3.4.7. Təklif edilən 16.2.3-cü maddədə MM-in hazırkı redaksiyasının 560.3.2-ci maddəsində təsbit edilən və beynəlxalq təcrübədə də geniş tətbiq edilən hüquqdan sui-istifadə ilə bağlı

¹ Məsələn, Almaniya Mülki Məcəlləsinin 226-cı maddəsi, İtaliya Mülki Məcəlləsinin 833-cü maddəsi, Avstriya Mülki Məcəlləsinin 1295(2)-ci maddəsi və s.

² Buna misal olaraq Fransada hüquqdan sui-istifadə ilə bağlı ən qədim məhkəmə işlərindən olan Kolmar məhkəməsi tərəfindən baxılan işi göstərmək olar. Həmin işdə qonşu tərəfindən özü üçün heç bir marağı olmadan, yalnız qonşusunun evini kölgələmək və ona zərər vurmaq məqsədilə öz evinin üzərində saxta baca tikdirməsi hüquqdan sui-istifadə kimi qiymətləndirilmişdir (Vera Bolgár. Abuse of Rights in France, Germany, and Switzerland: A Survey of a Recent Chapter in Legal Doctrine. Louisiana Law Review. Volume 35, Number 5, 1975, p. 1021),

³ Məsələn, bax UNIDROIT Prinsiplərinin 1.7-ci maddəsinə dair kommentariyanın 2-ci bəndinə <https://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2016/principles2016-e.pdf>

⁴ Bax Dannemann/Schulze, German Civil Code (BGB), Article-by-Article Commentary, §242, p.322, mn. 27.

qayda əks olunur. Həmin qaydaya görə bir tərəf müqavilə üzrə öz öhdəliklərini digər tərəfin mənafeələrinə ciddi zərər vurmaqla pozması, o cümlədən əhəmiyyətli dərəcədə pozmasına baxmayaraq müqaviləyə və tərəflərin qarşılıqlı öhdəliklərinə ciddi təsir göstərən hüquqlardan (məsələn, öhdəliyinin icrasından birtərəfli imtina və ya müqaviləyə xitam verilməsi) istifadə etməsi hüquqdan sui-istifadə kimi qiymətləndirilir⁵.

- 3.4.8. Təklif edilən 16.2.4-cü maddədə qeyd olunan hüquqdan sui-istifadə halı MM-in hazırkı redaksiyasının 560.3.3-cü maddəsində təsbit edilən hüquqdan sui-istifadə formasının təkmilləşdirilmiş redaksiyasıdır. Hüquqdan sui-istifadənin bu halı xarici hüquq doktrinasında da təsbit edilmişdir⁶. Məsələn, Alman Mülki Məcəlləsində (BGB) birbaşa göstərilməsə də, məhkəmələr tərəfindən həmin məcəllənin 242-ci maddəsinin (öhdəliklərin vicdanlı şəkildə həyata keçirilməsi) şərh zamanı “**müdafiə edilməli olan şəxsi mənafeyin olmaması**” (“**Fehlen eines schutzwürdigen Eigeninteresses**”) anlayışı formalaşmışdır⁷. “**Müdafiə edilməli olan şəxsi mənafeyin olmaması**” dedikdə hər hansı bir hüququn həyata keçirilməsinin əsasında müdafiə edilməli olan şəxsi marağın olmaması başa düşülür. Misal kimi (i) faydasız şəkildə (fayda əldə etmədən) hüquqların həyata keçirilməsi, (ii) müqavilənin məqsədlərindən kənar və ya ədalətsiz məqsədlərə nail olmaq üçün bəhanə kimi hər hansı bir hüququn həyata keçirilməsi, (iii) qüsur aradan qaldırıldıqdan sonra əqddən imtinanı və s. göstərmək olar.

Bundan başqa, borcluya dərhal geri qaytarılmalı olan hər hansı icra predmetinin tələb olunması halı da müdafiə edilməli olan marağın olmaması kimi başa düşülür.⁸ Bu yanaşma Qədim Roma hüququnundan irəli gələn “**dolo agit, qui petit, quod statim redditurus est**” (“dərhal qaytarmalı olduğu əşyanı tələb edən şəxs hiylə işlədir”) prinsipinin tələbidir⁹. Məsələn, tərəflərin qarşılıqlı həmcins öhdəliklərinin əvəzləşdirilməsi mümkün olduğu hallarda öhdəliyin əvəzləşdirilmədən icrasının tələb edilməsi hüquqdan sui-istifadə halı hesab oluna bilər.

- 3.4.9. Təklif edilən 16.2.5-ci maddədə hazırkı redaksiyadakı 560.3.4-cü maddənin mətni təkmilləşdirilməklə öz əksini tapmışdır. Həmin norma beynəlxalq təcrübədə “**estoppel**” kimi tanınan prinsipin tələblərini özündə ehtiva edir.

Maddənin mətninə təklif edilən dəyişikliklərdən biri “**və güvənmiş olduğu**” sözlərinin çıxarılmasıdır. Belə ki, davamlı mülki münasibətlər zamanı ayrı-ayrı vaxtlarda tərəfin müxtəlif *güvənmiş olduğu* rəftar ola bilər. Bununla belə yalnız sonuncu güvənən rəftara zidd davranışın nümayiş etdirilməsi hüquqdan sui-istifadəyə səbəb ola bilər.

Eyni zamanda nəzərə alınmalıdır ki, əvvəlki rəftara tərəfin güvənməsi o halda qorunmalıdır ki, belə güvən “**ağlabatan**” olsun. Məsələn, əvvəlkindən fərqli qaydada hərəkət edən tərəf əgər digər tərəfə rəftarının dəyişməsi barədə əvvəlcədən bildiriş vermişsə, digər tərəfin həmin bildirişə rəğmən əvvəlki rəftara güvənməsi ağlabatan deyil və nəticədə birinci tərəfin hərəkətləri hüquqdan sui-istifadə hesab edilməyəcək. Güvənin ağlabatan olub-olmaması, xüsusən də tərəflərin ünsiyyəti və davranışı, tərəflərin sövdələşmələrinin xarakteri və şəraiti və onların bir-birindən ağlabatan şəkildə qəbul edə

⁵ Bax Dannemann/Schulze, German Civil Code (BGB), Article-by-Article Commentary, §242, p.320-321, mn. 23.

⁶ Məsələn, bax. M. Kemal Oğuzman, Nami Barlas. Medeni Hukuk. Giriş kaynaklar. Temel kavramlar. 25. Bası, 2019, İstanbul, Vedat Kitapçılık, s. 276

⁷ Grüneberg/Grüneberg, BGB § 242, Rn. 50 – Alman Mülki Məcəlləsinin Kommentariyası (əvvəlki Palandt), 83. Auflage 2024, C.H. Beck, München, p. 282

⁸ Grüneberg/Grüneberg, BGB § 242, Rn. 52 – Alman Mülki Məcəlləsinin Kommentariyası (əvvəlki Palandt), 83. Auflage 2024, C.H. Beck, München, p. 282

⁹ Bax Dannemann/Schulze, German Civil Code (BGB), Article-by-Article Commentary, §242, p.321, mn. 24-25.

biləcəyi gözlənilər nəzərə alınmaqla qiymətləndirilir¹⁰. Göstərilənlərlə əlaqədar maddənin mətninə “güvəndiyi” sözündən əvvəl “**ağlabatan olaraq**” sözlərinin əlavə edilməsi təklif edilir.

Bundan əlavə nəzərə alınmalıdır ki, hüquqdan sui-istifadənin mövcud olması üçün davranışın dəyişməsi nəticəsində digər tərəfə zərərin vurulması da əhəmiyyətli şərtidir. Çünki davranışın dəyişməsi hər bir halda digər tərəfə zərər vurmağı ilə nəticələnir. Hətta nəticədə bəzi hallarda digər tərəf fayda da əldə edə bilər. Sözügedən yanaşma Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “F.Nəcəfovanın şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 18 noyabr 2021-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 03.03.2023-cü il tarixli qərarında da təsbit edilmişdir. Belə ki, həmin Qərarla qeyd edilir ki, “bu müddəə digər şəxsə *zərər vura biləcək* ziddiyyətli davranışı qadağan edir və şəxsin üzərinə ardıcıl rəftar etmək öhdəliyi qoyur”. Bununla belə, maddənin mətninə zərərin vurulması ilə bağlı şərtin daxil edilməsi məqsədəuyğun deyildir, çünki zərərin vurulması (və ya vurulması təhlükəsinin yaranması) şərti, bir qayda olaraq, hüquqdan sui-istifadənin bütün formaları üçün səciyyəvi hal kimi çıxış edir və bu şərtin hər hansı hüquqdan sui-istifadə formasına münasibətdə pərakəndə qaydada göstərilməsi çətinlik yarada bilər.

Yuxarıda qeyd olunan yanaşmalar həm Avropa Xüsusi Hüququnun Model Qaydalarında (I.–1:103(2)-ci maddə), UNİDROİT Prinsiplərində (1.8-ci maddə), həm də xarici ölkələrin hüquq doktrinasında¹¹ öz əksini tapır.

- 3.4.10. 560.3.5-ci və 560.3.6-cı maddələrində sadalanan hərəkətlərin rəqabət qanunvericiliyi ilə qadağan olunduğu üçün həmin hərəkətlərin ətraflı şəkildə MM-də tənzimlənməsinə ehtiyac olmadığını nəzərə alaraq müvafiq maddələrin 16.2.6-cı maddədə ümumi şəkildə təsbit edilməsi məqsədəuyğun hesab edilmişdir.
- 3.4.11. Təklif edilən 16.2.7-ci maddədə xarici ölkələrin təcrübəsində mövcud olan, lakin MM-in hazırkı redaksiyasında öz əksini tapmayan **pozuntunun xarakterinə və nəticələrinə açıq aşkar qeyri-mütənasib olan hüquqdan istifadə** edilməsinə dair qadağanı müəyyənləşdirən qayda nəzərdə tutulmuşdur. Qeyd olunan qayda mülki hüquq subyektlərindən qarşı tərəfin pozuntularına adekvat və mütənasib hüquqi cavabın (reaksiyanın) verilməsini tələb edir.

Məsələn, Alman mülki hüququnda müqavilənin icrasının çox cüzi gecikdirilməsinə görə müqavilədən imtina edilməsi hüquqdan sui-istifadə halı hesab olunur.¹²

UNİDROİT Prinsiplərinin 1.7-ci maddəsinin kommentariyasında da müvafiq hüquqdan sui-istifadə formasına istinad edilmişdir¹³.

- 3.4.12. Təklif edilən 16.2.8-ci maddədə hüquqdan sui-istifadənin formalarının 16.2-ci maddədə verilmiş siyahısının **qeyri-məhdud** olduğu təsbit edilmişdir.

3.5. Maddə 17. Mülki hüquqların müdafiəsi

¹⁰ UNİDROİT Prinsiplərinin 1.8-ci maddəsinə dair kommentariyanın 2-ci bəndinin üçüncü abzası <https://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2016/principles2016-e.pdf>

¹¹ Məsələn, bax Dannemann/Schulze, German Civil Code (BGB), Article-by-Article Commentary, §242, p.322, mn. 28.

¹² Dannemann/Schulze, German Civil Code (BGB), Article-by-Article Commentary, §242, p.322, mn. 26

¹³ UNİDROİT Prinsiplərinin 1.7-ci maddəsinə dair kommentariyanın 2-ci bəndinin birinci abzası <https://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2016/principles2016-e.pdf>

3.5.1. 17-ci maddədəki tələb (mülki hüquq subyektlərinin mülki hüquqlara hörmət bəsləməyə və onların müdafiəsinə kömək göstərməyə borclu olması) mülki dövriyyənin azadlığına və bazar iqtisadiyyatının mahiyyətinə zidd olduğundan, həmin maddənin MM-dən çıxarılması təklif edilir.

3.6. Maddə 18. Mülki hüquqların müdafiəsi üsulları

3.6.1. 18-ci maddənin aşağıdakı redaksiyada verilməsi təklif edilir:

“18.1. Qanunla nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, mülki hüquqların həyata keçirilməsinin təmin edilməsi, güc və ya məcburetme tətbiq olunması dövlətin **müstəsna səlahiyyətindədir**. Bu məqsədlə dövlət mülki-prosessual və icra haqqında qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş üsulları tətbiq edir.

18.2. Mülki hüquqların müdafiəsi qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada və aşağıdakı üsullarla həyata keçirilir:

18.2.1. hüququn tanınması;

18.2.2. hüququn pozulmasına qədər mövcud olan vəziyyətin bərpası (restitusiya);

18.2.3. hüququ pozan və ya pozma təhlükəsi olan hərəkətin qarşısının alınması və (və ya) qadağan edilməsi;

18.2.4. əqdin etibarsız hesab edilməsi və (və ya) əqdin etibarsızlığı nəticələrinin tətbiq edilməsi;

18.2.5. öhdəliyin naturada icrası;

18.2.6. maddi zərərin əvəzinin ödənilməsi;

18.2.7. mənəvi zərərin əvəzinin ödənilməsi;

18.2.8. hüquq münasibətinin dəyişdirilməsi və ya xitamı;

18.2.9. zəruri müdafiə;

18.2.10. son zərurət vəziyyətində müdafiə;

18.2.11. özünəyardım;

18.2.12. qanuna, ictimai qaydaya və əxlaqa zidd olmayan digər üsullar.”

3.6.2. Təklif edilən 18.1-ci maddədə MM-in 561-ci maddəsinin mətni öz əksini tapmışdır. 561-ci maddənin MM-in “Öhdəlik hüququnun ümumi hissəsi” adlanan altıncı bölmənin tərkibində verilməsi məqsədəuyğun hesab edilmir. Çünki həmin maddə ilə əhatə olunan məsələ daha geniş məfhum, yəni mülki hüquqların müdafiəsi ilə əlaqədar olduğundan onun mətninin buna müvafiq olaraq 2-ci fəsildə “Mülki hüquqların müdafiəsi üsulları” maddəsində təsbit edilməsi məqsədemüvafiqdir.

Maddənin mətni xarici təcrübədə də qəbul edilmiş **“gücün tətbiq edilməsində dövlətin inhisarı”** qaydasından irəli gəlir¹⁴. Bu ümumi qaydaya görə hüququ pozulmuş şəxs həmin hüququn bərpasını dövlətə (məhkəmə, inzibati orqanlar və s.) həvalə etməlidir. Şəxs bir qayda olaraq hüququnu öz gücü ilə təmin etməməlidir. Qanunda nəzərdə tutulmuş

¹⁴ Maurer/Schwarz. Staatsrecht I/ C.H. Beck, München, 7. Auflage 2023, p.37

müstəsna hallarda (məsələn, zəruri müdafiə, son zərurət və özünəyardım hallarında) bu qaydadan istisnaya yol verilir.

3.6.3. Mülki hüquqların müdafiə üsullarının dairəsi kifayət qədər geniş olduğundan həmin üsulların siyahısının dəqiqləşdirilməsi mülki hüquq subyektlərinə öz hüquqlarını müdafiə etmək üçün mümkün üsulu seçməyə kömək edə bilər. Bu məqsədlə təklif edilən 18.2-ci maddədə MM-in ayrı-ayrı müddəələrindən irəli gələn əsas **mülki hüquqi müdafiə üsullarının qeyri-məhdud siyahısı** verilmişdir. Belə ki, hüququn tanınması (157.1), hüququn pozulmasına qədər mövcud olan vəziyyətin bərpası (restitusiya) - 337.5, 1092, 157.2, hüququ pozan və ya pozma təhlükəsi olan hərəkətin qarşısının alınması - 157.4, təklif edilən 23-1.3-cü və s., əqdin etibarsız hesab edilməsi və (və ya) əqdin etibarsızlığı nəticələrinin tətbiq edilməsi - 337-354 və s., öhdəliyin naturada icrası - 450, maddi zərərin əvəzinin ödənilməsi - 21, 443, 1096-1132 və s., mənəvi zərərin əvəzinin ödənilməsi - hazırkı redaksiyada 23 (təklif edilən 2-1-ci fəsil) və s., hüquq münasibətinin dəyişdirilməsi və ya xitamı - 421.2, 422.2 və s., zəruri müdafiə - hazırkı redaksiyada 563 (təklif edilən 21-1-ci maddə), son zərurət vəziyyətində müdafiə - hazırkı redaksiyada 564 (təklif edilən 21-2-ci maddə), özünəyardım - hazırkı redaksiyada 565-ci (təklif edilən 21-3-cü maddə) maddələrdə təsbit edilmişdir.

3.7. Maddə 19. Dövlət hakimiyyəti orqanının və ya yerli özünüidarə orqanının aktının etibarsız sayılması

3.7.1. MM-in 19-cu maddəsinin məzmunundan həmin maddədə **“qeyri-normativ xarakterli akt”** ifadəsi ilə **“inzibati akt”** nəzərdə tutulduğu başa düşülür. Qanuna uyğun olmayan inzibati aktların ləğv edilməsi isə **“İnzibati icraat haqqında”** Qanuna və İnzibati Prosesual Məcəlləyə uyğun olaraq həyata keçirilir. Göründüyü kimi, 19-cu maddədə tənzimlənən məsələlər mülki hüququn deyil, inzibati hüququn predmeti olduğundan həmin maddənin MM-dən çıxarılması məqsədəuyğun hesab edilir.

3.8. Maddə 21. Zərərin əvəzinin ödənilməsi

3.8.1. İşçi qrupun bəzi üzvlərinin ifadə etdiyi mövqe ilə razılaşıaraq qeyd edirik ki, bu maddə öhdəlik hüququ normaları ilə birgə nəzərdən keçirilməli və müvafiq hissə üzrə konsepsiya layihəsi hazırlanarkən müzakirə edilməlidir. Bu səbəbdən bu maddəyə hazırkı fəslin daxilində münasibət bildirilməsi tələb olunmur. Müvafiq maddənin müzakirəsi zamanı **“mənəvi zərər”** və **“dolaylı zərər”** məsələləri ilə müddəaların həmin maddəyə əlavə edilməsi nəzərə alınmalıdır.

3.9. Maddə 21-1. Zəruri müdafiə (təklif); Maddə 21-2. Son zərurət (təklif); Maddə 21-3. Özünəyardım (təklif)

3.9.1. **“Öhdəlik hüququnun ümumi hissəsi”** adlanan altıncı bölməsinin tərkibində mövcud olan **“Mülki hüquqların həyata keçirilməsi”** adlı 28-ci fəsilə tənzimlənən bir sıra məsələlər (563-cü maddə - **zəruri müdafiə**, 564-cü maddə - **son zərurət**, 565-ci maddə - **özünəyardım**) mülki hüquqların müdafiəsi ilə bağlı olduğundan onların həmin bölmədən çıxarılaraq ya 2-ci fəslə daxil edilməsi, ya da ayrı bölmədə tənzimlənməsi məqsədəmüvafiqdir.

- 3.9.2. Həmçinin MM-in sözügedən maddələrinin mətni Azərbaycan dilinin qrammatikası baxımından anlaşılmaz olduğundan həmin maddələrin təkmilləşdirilməsi məqsədəuyğundur. Ehtimal edilir ki, həmin normalar Almaniya Mülki Məcəlləsinin 227-231-ci maddələri əsasında hazırlanmışdır. Bu baxımdan təkmilləşdirmə aparılarkən sözügedən maddələrin mətninin Almaniya Mülki Məcəlləsindəki müvafiq normaların mətnlərinə və onların tətbiqi təcrübəsinə, habelə müvafiq maddələrin əks olunduğu digər ölkələrin qanunvericiliyinə və beynəlxalq sənədlərə uyğunlaşdırılması təmin edilməlidir.
- 3.9.3. Göstərilənlərə əsasən MM-ə aşağıdakı redaksiyada 21-1-ci, 21-2-ci və 21-3-cü maddələrin əlavə edilməsi təklif edilir:

3.10. Maddə 21-1. Zəruri müdafiə (təklif)

- 3.10.1. Hesab edilir ki, 563.1-ci maddədə **“hüquqa uyğundur, yəni hüquqa zidd deyildir”** ifadəsi ilə lüzumsuz dəqiqləşdirmə aparılmışdır. Belə ki, MM-in 1096-cı maddəsinə əsasən, deliktin anlayışında **“hüquqa zidd əməl”** ifadəsindən istifadə edilmişdir. Bu baxımdan 563.1-ci maddədə zəruri müdafiə üçün edilən hərəkətin delikt olmadığını, yəni hüquqa zidd olmadığını göstərmək məqsədilə **“hüquqa uyğundur”** hissəsinin çıxarılması və **“hüquqa zidd deyildir”** ifadəsinin saxlanması məqsədəuyğundur. Eyni şəkildə Almaniya Mülki Məcəlləsinin 227-ci maddəsinin 1-ci bəndində də **“hüquqa zidd deyildir”** ifadəsindən istifadə edilmişdir.
- 3.10.2. Bundan başqa, **“zəruri müdafiə”**nin anlayışından göründüyü kimi, zəruri müdafiə şəxsin özünə qarşı qəsdlərlə yanaşı, *digər şəxslərə qarşı* qəsdlərdən müdafiəni də əhatə edir. Bu baxımdan 563.2-ci maddədə istifadə edilən **“özünümüdafiədir”** sözü **“zəruri müdafiə”**nin mahiyyəti ilə uyğunluq təşkil etmədiyi və çaşqınlıq yarada biləcəyi üçün həmin sözün çıxarılması məqsədəuyğun hesab edilir.
- 3.10.3. Bununla yanaşı, nəzərə alınmalıdır ki, zəruri müdafiə zamanı hüquqa zidd qəsd yalnız şəxsin həyatına və ya sağlamlığına deyil, həmçinin onun hüquqlarına və ya qanunla qorunan mənafeələrinə (məsələn, mülkiyyət) qarşı yönəldilmiş ola bilər. Bununla əlaqədar maddənin redaksiyasında **“özünə və ya digər şəxslərə qarşı”** ifadəsinin **“özünün və ya digər şəxslərin hüquqlarına və ya qanunla qorunan mənafeələrinə qarşı”** ifadəsi ilə əvəzlənməsi məqsədmüvafiqdir. Bu yanaşma Avropa Xüsusi Hüququnun Model Qaydalarında da təsdiq edilir¹⁵.
- 3.10.4. Həmçinin Almaniya Mülki Məcəlləsinin 227-ci maddəsinin adından və həmin maddəyə dair kommentariyalardan görünür ki, Almaniya mülki qanunvericiliyində **“zəruri müdafiə”** anlayışı ilə *yalnız şəxslərə qarşı müdafiə* nəzərdə tutulur.¹⁶ Lakin nəzərə alınmalıdır ki, qəsd edən şəxsə qarşı müdafiə özündə qəsdin predmeti olan əşyaya zərər vurulmasını da əhatə edir. Təhlükə törədən digər əşyalara (o cümlədən heyvanlara¹⁷) qarşı müdafiə isə **“son zərurət”** anlayışı ilə əhatə olunur¹⁸. Lakin 563.2-ci və 564.2-ci maddələrin hazırkı

¹⁵ Avropa Xüsusi Hüququnun Model Qaydalarının VI.–5:202(1)-ci maddəsi

¹⁶ Dannemann/Schulze, German Civil Code (BGB), Article-by-Article Commentary, §228, p.296, mn. 1

¹⁷ Heyvanların insan tərəfindən silah kimi istifadə edilməsi istisna olmaqla. Bax Dannemann/Schulze, German Civil Code (BGB), Article-by-Article Commentary, §227, p.294, mn. 1

¹⁸ Dannemann/Schulze, German Civil Code (BGB), Article-by-Article Commentary, §228, p.296, mn. 1

redaksiyasından “zəruri müdafiə” və “son zərurət” anlayışları arasında hər hansı fərq görünür. Bununla əlaqədar, müvafiq fərqlənmənin aydın görünməsi üçün 563.2-ci maddənin mətninə “**qəsd edən şəxsə qarşı**” sözlərinin əlavə edilməsi məqsədəuyğundur.

- 3.10.5. Bununla yanaşı, Konsepsiyanın 1.2-ci bəndini nəzərə almaqla, 563.1 və 563.3-cü maddələrdə mövcud olan “**ziyanın**” sözünü “**zərərin**” sözü ilə əvəz etmək məqsədmüvafiq sayılır.
- 3.10.6. Yuxarıda göstərilənlər nəzərə alınmaqla, 563-cü maddənin aşağıdakı redaksiyada yeni 21-1-ci maddə şəklində verilməsi təklif edilir:

“Maddə 21-1. Zəruri müdafiə

21-1.1. Zəruri müdafiə üçün tələb olunan hərəkət hüquqa zidd deyildir və bu zaman vurulan zərərin əvəzi ödənilməsi tələb olunmur.

21-1.2. Zəruri müdafiə dedikdə, şəxsin özünün və ya digər şəxslərin hüquqlarına və ya qanunla qorunan mənafələrinə qarşı edilən hüquqa zidd real qəsdin dəf edilməsi üçün qəsd edən şəxsə qarşı tələb olunan müdafiə başa düşülür.

21-1.3. Əgər şəxs zəruri müdafiə həddini təqsirli şəkildə aşmışsa və ya zəruri müdafiə vəziyyətini qəsdən törətmişsə və ya hüquqa zidd hərəkətin qarşısını almaq üçün zəruri olan ilkin şəraitin mövcudluğu barədə təqsirli şəkildə yanılmışsa, vurulmuş zərərin əvəzini ödəməlidir.”

3.11. Maddə 21-2. Son zərurət (təklif)

- 3.11.1. Konsepsiyanın 3.10.1-ci bəndində qeyd edilənlər nəzərə alınmaqla, 564.1-ci maddədəki “**hüquqa uyğundur, yəni**” sözlərinin çıxarılması məqsədmüvafiqdir.
- 3.11.2. Bundan başqa, beynəlxalq təcrübəyə nəzər saldıqda aydın olur ki, son zərurət vəziyyətində zərər vurulması heç də hər bir halda məsuliyyətdən azad olunma ilə nəticələnmir. Məsələn, Alman Mülki Məcəlləsində “son zərurət” anlayışı iki fərqli yerdə (maddə 228 və 904) öz əksini tapmışdır. 228-ci maddədə son zərurət vəziyyətində təhlükə törədən əşyaya zərər vurulması əhatə olunur və bu hal mülki məsuliyyətdən azad olunmaya gətirib çıxarır. 904-cü maddədə göstərilən son zərurət halı isə təhlükə ilə əlaqəsi olmayan üçüncü şəxslərin əşyasına zərər vurulmasını ifadə edir və bu halda zərərin əvəzinin ödənilməsi nəzərdə tutulur. Son zərurət halında vurulmuş zərərin əvəzinin ödənilməsi ilə bağlı müddəalar İsveçrə¹⁹, Türkiyə²⁰, Rusiya²¹ və s. ölkələrin qanunvericiliyində, habelə Avropa Xüsusi Hüququnun Model Qaydalarında²² da öz təsdiqini tapır.

Hesab edirik ki, MM-in 564-cü maddəsində Alman Mülki Məcəlləsinin 228 və 904-cü maddələrində əks olunan iki hal qarışıq şəkildə ifadə edilmişdir. Belə ki, 564.1, 564.2 və 564.4-cü maddələr Alman Mülki Məcəlləsinin 228-ci maddəsindəki son zərurət anlayışına uyğun gəlsə də, 564.3-cü maddə Alman Mülki Məcəlləsinin 904-cü maddəsindəki son zərurət anlayışına daha yaxındır. Çünki 564.3-cü maddə 564.1 və 564.2-ci maddələr ilə ziddiyyət təşkil edir. Belə ki, 564.1 və 564.2-ci maddələrə görə, son zərurət vəziyyətində

¹⁹ İsveçrə Öhdəliklər Məcəlləsinin 52(2)-ci maddəsi

²⁰ Türkiyə Öhdəliklər Məcəlləsinin 64(2)-ci maddəsi

²¹ Rusiya Mülki Məcəlləsinin 1067-ci maddəsi

²² Avropa Xüsusi Hüququnun Model Qaydalarının VI.–5:202(3)-cü maddəsi

edilən hərəkətə görə vurulan zərərin əvəzi istər şəxs özünü, istərsə də başqa şəxsi müdafiə etdikdə ödənilməməlidir. Göründüyü kimi, MM-in 564-cü maddəsi “son zərurət” anlayışını tam əhatə etmədiyindən yuxarıda qeyd olunanları nəzərə almaqla müvafiq maddənin təkmilləşdirilməsi təklif edilir.

- 3.11.3. 564.4-cü maddənin mətni 564.2-ci maddənin təklif edilən yeni redaksiyası ilə əhatə olunduğundan həmin maddənin çıxarılması məqsədəuyğun hesab edilir.
- 3.11.4. Bundan başqa, şəxsin son vəziyyət vəziyyətinə səbəb olmuş təhlükəni qəsdən törətdiyi halda vurulmuş zərərin əvəzini ödəməli olması ilə bağlı müddəə daxil edilməsi məqsədəuyğun hesab edilir.
- 3.11.5. *“Zəruri müdafiə” və “son zərurət” anlayışlarının fərqi* barədə aşağıdakıları qeyd etməyi zəruri hesab edirik. Müvafiq kateqoriyaları fərqləndirərkən ilk növbədə qəsdin (hücumun) olub-olmamasına diqqət edilməlidir. Belə ki, “zəruri müdafiə” üçün hüquqa zidd qəsdin olması əsas şərtidir. Qəsd mövcud olmadıqda (məsələn, təhlükə əşyalardan və ya təbiət hadisələrindən irəli gəlsə) zəruri müdafiədən söhbət gedə bilməz. Bu halda yalnız “son zərurət” halı mövcud ola bilər.

Əgər qəsd (hücum) mövcud olarsa, bu halda həm “zəruri müdafiə”, həm də “son zərurət” mövcud ola bilər. Bu zaman qəsdən qorunmaq üçün zərər vurulan obyektə nəzər yetirilməlidir. Əgər qəsdə dəf etmək üçün qəsd edən şəxsə və ya onun qəsd edən zaman istifadə etdiyi əşyasına zərər vurularsa, bu, “zəruri müdafiə”, qəsd edən şəxsin başqa əşyasına və ya qəsdlə əlaqəsi olmayan üçüncü şəxsin əşyasına zərər vurularsa bu, “son zərurət” hesab edilməlidir.

- 3.11.6. Göstərilənləri nəzərə almaqla, 564-cü maddənin aşağıdakı redaksiyada yeni 21-2-ci maddə şəklində verilməsi təklif edilir:

“Maddə 21-2. Son zərurət

21-2.1. Son zərurət vəziyyətində edilən hərəkət hüquqa zidd deyildir.

21-2.2. Son zərurət elə vəziyyətdir ki, həmin vəziyyətdə şəxs özünün və ya digər şəxslərin həyatına, sağlamlığına, azadlığına və əmlakına qarşı yaranan real təhlükəni dəf etmək üçün başqasının əşyasını məhv edir və ya zədələyir, bu şərtlə ki, həmin real təhlükənin qarşısını almaq üçün əşyanın məhv edilməsi və ya zədələnməsi zəruridir və real təhlükə əşyanın mülkiyyətçisinin məruz qalacağı zərəre nisbətde xeyli çoxdur.

21-2.3. Son zərurət vəziyyətində təhlükəni yaradan şəxsin əşyasına və ya təhlükəni yaradan əşyaya zərər vurulduqda həmin zərərin əvəzinin ödənilməsi tələb olunmur. Son zərurət vəziyyətində məhv olmuş və ya zədələnmiş əşyanın mülkiyyətçisi üçüncü şəxs olduqda həmin şəxs zərər vurmuş şəxs tərəfindən ağılabatan kompensasiya ödənilməsinə tələb edə bilər. Son zərurət vəziyyətində zərərin vurulduğu faktik halları nəzərə almaqla, onun əvəzinin ödənilməsi zərəri vurmuş şəxs kimin mənafeyi üçün hərəkət etmişsə, həmin üçüncü şəxsin üzərinə qoyula bilər.

21-2.4. Əgər şəxs son zərurət vəziyyətinə səbəb olmuş təhlükəni qəsdən törətmişdirsə, həmin şəxs vurulmuş zərərin əvəzini ödəməlidir.”

3.12. Maddə 21-3. Özünəyardım (təklif)

3.12.1. 565.1-ci maddənin hazırkı redaksiyasının Almaniya Mülki Məcəlləsinin 229-cu maddəsinə uyğun formalaşdırıldığı ehtimal olunur. Lakin bəzi sözlər birbaşa qrammatik tərcümə edildiyindən tam mənası MM-in müvafiq maddəsində əks olunmamışdır. Bu səbəbdən maddənin yeni redaksiyasının İsveçrə²³ və Türkiyə²⁴ qanunvericiliyi əsas götürülməklə daha anlaşqlı şəkildə - “Səlahiyyətli dövlət orqanlarının köməyi vaxtında yetişmədikdə və təcili müdaxilə edilmədiyi təqdirdə hüququn (tələbin) həyata keçirilməsinin qeyri-mümkün olacağı və ya xeyli çətinləşəcəyi təhlükəsi olduqda hüququnu (tələbini) öz gücüylə təmin etməyə məcbur qalan şəxsin hərəkətləri hüquqa zidd sayılmır.” məzmununda ifadə edilməsi təklif edilir.

Nəzərə alınmalıdır ki, təklif edilən maddədə **“hüququnu (tələbini) öz gücüylə təmin etməyə məcbur qalan şəxsin hərəkətləri”** dedikdə, (i) əşyanın götürülməsi, zədələnməsi və ya məhv edilməsi (ii) gizlənə biləcək mükəlləfiyyətli şəxsin tutulması və (iii) mükəlləfiyyətli şəxsin müqavimətinin qarşısının alınması nəzərdə tutulur. Məsələn, Alman mülki hüququna görə, müştəri restoranda yemək yedikdən sonra ona təqdim edilən qəbzın məbləğini ödəmədən restorana tərk etmək istədikdə restoran sahibinin güc tətbiq etməklə müştərinin qol saatını götürməsi özünəyardım hərəkəti hesab edilir.²⁵ Yaxud taksi sürücüsü müştərini təyinat nöqtəsinə çatdırdıqdan sonra müştəri xidmətə görə ödənişi ödəməkdən və öz şəxsiyyətini təqdim etməkdən imtina etdikdə, taksi sürücüsünün polis gələndə müştərini tutması özünəyardım halı olmaqla hüquqa zidd hesab edilmir. Lakin bu zaman nəzərə alınmalıdır ki, taksi sürücüsü müştərini hansısa bir zirzəmidə istədiyi müddət ərzində saxlaya bilməz, dərhal onu tutulması üçün müvafiq orqana təqdim etməlidir.²⁶ Əgər müştəri çıxıb getmək istədikdə, taksi sürücüsü onu tutduqda, lakin müştəri müqavimət göstərdikdə, taksi sürücüsü onun müqavimətinin qarşısını ala bilər.

3.12.2. Yuxarıda qeyd olunanlara əsasən, 565-ci maddənin aşağıdakı redaksiyada yeni 21-3-cü maddə şəklində verilməsi təklif edilir:

“Maddə 21-3. Özünəyardım

21-3.1. Səlahiyyətli dövlət orqanlarının köməyi vaxtında yetişmədikdə və təcili müdaxilə edilmədiyi təqdirdə hüququn (tələbin) həyata keçirilməsinin qeyri-mümkün olacağı və ya xeyli çətinləşəcəyi təhlükəsi olduqda hüququnu (tələbini) öz gücüylə təmin etməyə məcbur qalan şəxsin hərəkətləri hüquqa zidd sayılmır.

21-3.2. Özünəyardım təhlükəni dəf etmək üçün zəruri olan hədləri aşma bilməz.

21-3.3. Özünəyardım məqsədilə kiminsə əlindən əşya alındıqda bu barədə dərhal bəyanat verilməlidir.

21-3.4. Mükəlləfiyyətli şəxs tutulduqda, o, dərhal müvafiq dövlət orqanlarına təhvil verilməlidir.

21-3.5. Özünəyardım tədbirləri həyata keçirildikdən bilavasitə sonra təsdiq olunmaq üçün səlahiyyətli dövlət orqanına bəyan edilmədikdə və ya həmin orqan belə bəyanatı yolverilməz və ya əsassız bəyanat kimi rədd etdikdə, dərhal götürülmüş əşyalar geri qaytarılmalı və tutulmuş şəxslər sərbəst buraxılmalıdır.

²³ İsveçrə Öhdəliklər Məcəlləsinin 52(3)-cü maddəsi

²⁴ Türkiyə Öhdəliklər Məcəlləsinin 64(3)-cü maddəsi

²⁵ Brox/Walker, Allgemeiner Teil des BGB, 47. Auflage 2023, Verlag Franz Vahlen, München, p.323; 330, Rn. 20

²⁶ Christoph Hirsch, BGB Allgemeiner Teil, 10. Auflage 2020, Nomos Verlag, Baden-Baden, p.418, Rn. 1220

21-3.6. Özünəyardım tədbirləri hüquqa zidd halın qarşısını almaq üçün zəruri olan ilkin şəraitin mövcudluğu barədə yanılma nəticəsində həyata keçirildikdə, hərəkəti etmiş şəxs, yanılmanın ehtiyatsızlıqdan irəli gəlmədiyi halda belə, zərərin evəzini digər tərəfə ödəməlidir.”

3.13. Maddə 23. Şərəfin, ləyaqətin və işgüzar nüfuzun müdafiəsi

3.13.1. Nəzərə alınmalıdır ki, “işgüzar nüfuz” sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı olmaqla maddi dəyərə malikdir və onun pozulması yalnız maddi zərəre səbəb ola bilər. Bu baxımdan qeyri-əmlak hüquqlarının pozulması nəticəsində vurulan mənəvi zərərlə bağlı olan 23-cü maddənin adından və onun məzmunundan “işgüzar nüfuz”a dair hissələrin çıxarılması məqsədəuyğun hesab edilir.

3.13.2. 23.1-ci maddədə fiziki şəxs onun şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatlarla yanaşı, onun **şəxsi və ailə həyatının sirrini və ya şəxsi və ailə toxunulmazlığını pozan məlumatların** da məhkəmə qaydasında təkzib olunmasını tələb etmək hüququ göstərilmişdir. Lakin bu tələb hüququnun təmini həmin məlumatların həqiqətə uyğun olduğunun sübuta yetirilməməsi ilə şərtləndirilmişdir. Halbuki şəxsi və ailə həyatının sirləri, şəxsi və ailə həyatının toxunulmazlığı Konstitusiya ilə qorunur (Konstitusiyanın 32-ci maddəsinin II hissəsi). Yəni şəxsi və ailə həyatının sirlərini, habelə şəxsi və ailə həyatının toxunulmazlığını pozan məlumatlar həqiqət olsa belə, onların yayılması yolverilməzdir. Bu baxımdan 23.1-ci maddədən şəxsi və ailə həyatının sirrini və ya şəxsi və ailə toxunulmazlığını pozan məlumatların yayılması ilə bağlı hissələrin çıxarılması və “Şəxsi qeyri-əmlak hüquqları” fəslində şəxsi və ailə həyatının toxunulmazlığı ilə bağlı ayrıca maddədə təsbit edilməlidir.

3.13.3. 23.1-ci maddədə fiziki şəxsin şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatların həqiqiliyin sübut edilməsi ilə əlaqədar, yayılmış məlumatların “**qiymətləndirici mülahizə**” və ya “**fakt**” olmasından asılı olaraq fərqləndirilməsi nəzərə alınmalıdır. Belə ki, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin bir sıra qərarlarında²⁷ formalaşdırdığı və Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi tərəfindən də qəbul olunaraq tətbiq edilən mövqeyə görə, məlumatlar əgər “fakt” deyil, “qiymətləndirici mülahizə” olarsa onların həqiqiliyini sübut etmək tələb oluna bilməz. Qiymətləndirici mülahizələrin həqiqiliyini sübut etmək tələbini yerinə yetirmək qeyri-mümkündür və belə tələb öz-özlüyündə 10-cu maddə ilə təsbit edilmiş hüququn (yəni, ifadə azadlığı hüququnun) fundamental tərkib hissəsi olan fikir azadlığını pozur.” Həmin yanaşma Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi²⁸ tərəfindən də qəbul edilmişdir.

Faktlar və qiymətləndirici mülahizələrin fərqi gəldikdə isə qeyd edilməlidir ki, onların fərqləndirilməsi heç də həmişə asan olmur. Faktlara misal olaraq, ər tərəfindən arvadının ona xəyanət etməsi barədə məlumatı yaymasını göstərmək olar²⁹. Teatr tənqidçisinin hər

²⁷ Məsələn, bax. “Dichand və digərləri Avstriyaya qarşı” işi üzrə qərarının 42-ci bəndində və “Petrenko Moldovaya qarşı” işi üzrə qərarının 56-cı bəndində

²⁸ Bax. Ali Məhkəməsi Plenumunun “Xüsusi ittiham qaydasında şikayətlərə dair işlərə baxılması üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 21 fevral 2014-cü il tarixli Qərarının 6-cı bəndi, Ali Məhkəmənin Mülki Kollegiyasının 11.12.2018-ci il tarixli 2(102)-7907/2018 nömrəli Qərarının 4-cü səhifəsinin 4-cü paragrafi

²⁹ Bax Avropa Xüsusi Hüququnun Model Qaydalarının VI.–2:204-ci maddəsi ilə bağlı kommentariyasının “C” bəndinin birinci abzasına (misal 1) https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf

hansı bir aktrisa haqqında onun performansının pis olmasına görə səhnəyə deyil, restoranda kassada oturmağa layiq olduğunu bildirməsi isə fakt deyil, qiymətləndirici malahizədir³⁰.

Bir sıra xarici ölkələrin (Macarıstan, İspaniya, İtaliya, Almaniya, Avstriya və s.) qanunvericiliyində və məhkəmə praktikasında faktlar və qiymətləndirici mülahizələrin fərqləndirilməsi müşahidə edilir³¹.

- 3.13.4. Konsepsiyanın **1.1-ci** bəndi nəzərə alınmaqla, 23.2-ci maddədə mövcud olan “**ixtiyar**” sözünün “**hüquq**” sözü ilə əvəz edilməsi məqsədəuyğun hesab edilir.
- 3.13.5. Eyni zamanda şərəf və ləyaqəti ləkələyən məlumatlarla bağlı qaydaların fiziki şəxsin barəsində yayılmış şərəf və layəqətini ləkələməyən, lakin həqiqətə uyğun olmayan digər məlumatlara da tətbiq olunması məqsədəuyğundur. Təklif olunan qaydaya görə, bu halda, 23-2.1-ci maddədən fərqli olaraq, məlumatların həqiqiliyini sübuta yetirmək vəzifəsi məlumatı yaymış şəxsin üzərində deyil, məlumatların həqiqətə uyğun olmadığını iddia edən fiziki şəxsin üzərində olacaqdır.
- 3.13.6. Göstərilənlər nəzərə alınmaqla, MM-in 23-cü maddəsinin təkmilləşdirilməsi və MM-ə əlavə edilməsi təklif edilən “**Qeyri-əmlak hüquqları**” adlanan yeni fəslə daxil edilməsi məqsədmüvafiq hesab edilir (bax Konsepsiyanın **IV** bölməsinə).

³⁰ Bax Avropa Xüsusi Hüququnun Model Qaydalarının VI.–2:204-ci maddəsi ilə bağlı kommentariyasının “C” bəndinin birinci abzasına (misal 2) https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf

³¹ Bax Avropa Xüsusi Hüququnun Model Qaydalarının VI.–2:204-ci maddəsi ilə bağlı qeydlərin II bölməsi https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf